

Narodni muzej Valjevo

UDK: 069.1(497.11)"18/19"
316.733(497.11)"18/19"

MUZEJSKA POLITIKA U SRBIJI: NASTAJANJE, KRIZA I NOVI POČETAK

Sažetak: *Od osnivanja Muzeuma serbskog, 1844. godine, proteklo je više od vek i po, vreme ispunjeno stalnim promenama koje su uslovljavale diskontinuitet političkog statusa Srbije, što je direktno uticalo i na istorijski razvoj kulturne politike, a shodno tome i na razvoj muzeja, muzejske delatnosti i muzejske mreže.¹ Ovaj rad ima za cilj da prikaže istorijsku vertikalnu razvoja muzeja u Srbiji u odnosu na aktuelne modele kulturnih politika.*

Ključne reči: *muzeji, muzeologija, istorija, kulturna politika*

U proteklih nepunih vek i po, od formiranja autonomne države u drugoj polovini 19. veka do početka novog milenijuma, Srbija se nalazila u stalnom diskontinuitetu sa permanentnim novim stvaranjima: od nacionalne srpske države 19. veka (Kneževina/Kraljevina Srbija), preko tripartitne kraljevine (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Jugoslavija), federativne jedinice države novog sistema (od Demokratske Federativne Jugoslavije do Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije) i tranzitnih država (Savezna Republika Jugoslavija i Državna zajednica Srbije i Crne Gore), do autonomne građanske države 21. veka (Republika Srbija). Diskontinuitet držav-

¹ *U svojoj osnovi ovaj rad predstavlja svojevrsan sažetak poglavlja Muzejska politika u Srbiji - istorijski pregled autorove doktorske disertacije Menadžment regionalnih muzeja u Srbiji sa posebnim osvrtom na organizaciju potencijala kulturnog turizma (disertacija u pripremi, prijavljena na Fakultetu dramskih umetnosti Univerziteta umetnosti, Beograd, mentor prof. dr Vesna Đukić).*

---

nog statusa je neminovno nametao i diskontinuitet kulturnih politika, ali uz jednu konstantu – primenu modela državne kulturne politike, sa promenom varijacija koje je nametao aktuelni politički trenutak.

Tokom 19. i početkom 20. veka, mlada, nacionalna srpska monarhija je težila razvijanju i potvrđivanju srpske kulturne tradicije vekovima potiskivane turskom vlašću, što je uzrokovalo primenom *nacionalno emancipatorskog modela* kulturne politike, koji nije zamenjen ni u novoj državi nastaloj posle Prvog svetskog rata, s tim što su tada ciljevi kulturne politike bili usmereni ka integraciji istog naroda s tri imena (Srbi, Hrvati i Slovenci) nametanjem ideologije jugoslovenstva. Period koji je usledio u prvim godinama po završetku Drugog svetskog rata, doveo je do drastičnih promena u državnom sistemu. Kapitalizam je zamenjen socijalizmom, monarhističko uređenje republičkim, ali nametanje ideologije jugoslovenstva je nastavljeno uz druge karakteristike koje su uslovile da državni model kulturne politike bude izražen u novim varijetetima, prvo kao *birokratsko prosvetiteljski model* sproveden posredstvom aparata za „agitaciju i propagandu“ (Agit Prop), a u korist partijskih interesa, a potom, od početka pedesetih godina prošloga veka, kao *prestižno prosvetiteljski model*, uslovljen zaokretom u spoljnoj politici izazvanim Rezolucijom Informbiroa. Ovaj vid kulturne politike je bio dominantan pune dve decenije, dok početkom sedamdesetih godina, s novim Ustavom SFRJ, nije uspostavljen i novi sistem koji se odrazio i na kulturu. Sistem SIZ-ova (samoupravne interesne zajednice), na svim državnim nivoima je zamišljen kao paradržavno telo za ostvarivanje decentralističke, samoupravne forme razmene rada putem dogovaranja i sporazumevanja. Time su bili stvoreni početni uslovi da državni model kulturne politike bude transformisan u paradržavni, ali, i pored vidnog napretka u razvoju, do toga nije došlo u punoj meri, budući da jednopartijski sistem nije dopuštao da SIZ postane telo *za dužinu ruke udaljeno od vlasti*, već je bio „supstitut državne organizacije od čijeg je direktivnog uticaja upravo trebalo da zaštite samoupravnu proceduru dogovaranja i sporazumevanja“.²

Poslednja decenija dvadesetoga veka dovela je do krupnih političkih promena, praćenih turbulentnim događanjima. Umesto da prednjači u procesima tranzicije, Srbija se, kako zaključuje Vesna Đukić, nalazila u potpuno suprotnom procesu „blokiranе tranzicije“ izazvane dis-

---

² Đukić V., *Država i kultura - studije savremene kulturne politike*, Beograd, Institut za pozorište, film, radio i televiziju Fakulteta dramskih umetnosti, 2010, str. 227.

kontinuitetom i počinjanjem iz početka.³ Nova zakonska rešenja, koja su u potpunosti poništala sistem samoupravnog planiranja kulturnog razvoja, nisu uspostavila nove procedure planiranja. Istovremeno, razgradnjom mreže SIZ-ova smanjeni su institucionalni kapaciteti i za lokalne kulturne politike. Ovu razgradnju starog sistema pratile su i ratne teškoće i stalne političke tenzije, na šta je aktuelni režim odgovorio izolacijom i zatvaranjem u sebe. Istovremeno je, snažnom medijskom propagandom, kulturne tokove usmeravao ka novom buđenju nacionalnog duha, tako da kulturna politika toga vremena ima odlike i birokratsko prosvetiteljskog modela 19. veka, ali i nacionalno emancipatorskog modela u vidu u kom je već sprovedena neposredno posle Drugog svetskog rata, kada se kultura našla u službi aparata za agitaciju i propagandu, zbog čega Vesna Đukić ovo vreme naziva *agit-propom treće Jugoslavije*.⁴

Sa promenama režima i demokratizacijom društva, otpočetom u prvim danima 21. veka, i kulturna politika se demokratizuje, vraćajući se na *prestižno prosvetiteljski model*. Međutim, ova promena modela nije dovela i do promene opšteg faktičkog stanja. Naime, sa jedne strane jednodecenijski period početka novog milenijuma neosporno karakteriše probuđena energija u kulturi, koja se ogleda i kroz znatne aktivnosti pojedinačnih subjekata, ali ne i kroz odgovarajuće aktivnosti države, a pre svega kroz legislativu, tako da se sva uočena kretanja odvijaju u okviru sistema uspostavljenog u doba *blokirane tranzicije*, dovodeći do *tranzicije u lavirintu*.

U ovakvim okolnostima, proces nastajanja muzeja u Srbiji je bio dugotrajan. Tokom prvoga veka njegovog trajanja, od 1844. godine, kada je potpisan *Ukaz o osnivanju Muzeuma serbskog, do 1945. godine*, u dva osnovna hronološka perioda, ne računajući okupacije u oba svetska rata, Srbija je egzistirala u različitim državnim entitetima, kao samostalna kneževina/kraljevina i kao deo kraljevine SHS/Jugoslavije). Pred kraj tog jednovjekovnog razvojnog perioda, *na teritoriji Kraljevine Jugoslavije* je ukupno nastalo 76 muzeja,⁵ s tim da je u Srbiji, u trinaest naselja, bilo 23 muzeja, galerija i zbirki, od kojih je 10 bilo locirano u Beogradu.⁶ Posle prvih 15 posleratnih

³ Đukić Dojčinović V., *Tranzicione kulturne politike – konfuzije i dileme*, Beograd, Zadužbina Andrejević, 2003, str. 33 i 52, i Vesna Đukić, *Država i kultura*, str. 228.

⁴ Đukić Dojčinović V., *Tranzicione kulturne politike*, str. 43.

⁵ Han V., *Regionalni i lokalni muzeji kompleksnog tipa u Jugoslaviji*, Muzeji br. 14, Beograd, Savez muzejskih društava Jugoslavije, 1962, str. 8.

⁶ U Beogradu: Muzej kneza Pavla (današnji Narodni muzej), Vojni muzej, Prirodnjački muzej, Pedagoški muzej, Etnografski muzej,

godina, broj muzeja se povećao i 1959, od 311 muzeja u Jugoslaviji, u Srbiji, u 48 naseljenih mesta, je bilo 86 muzejskih i srodnih subjekata, od kojih se 24 nalazilo u Beogradu.⁷

Prvi muzeji na tlu Srbije

Revolucionarni procesi koji su se od kraja 18. veka širili Evropom nisu zaobišli ni Srbiju. Sa drugim elementima revolucionarnih dešavanja u Srbiji se javlja pojačano interesovanje za proučavanje dobara sa muzejskim atributima. Sa serijom hatišerifa, izdatih 1829–1833. godine, znatno je povećana autonomija Srbije u odnosu na Otomansku imperiju, što je dovelo do modernizacije države, pa i formiranja muzeja. Prvi poznati pomen muzeja u Kneževini Srbiji datira iz 1837. godine, kada je baron Herder knezu Milošu poklonio zbirku minerala „za njegov muzej u Kragujevcu“.⁸ Godinu dana kasnije, u Kragujevcu je osnovan i prvi srpski Licej, kao preteča sveučilišta. Licej je 1841. godine preseljen u Beograd, a s njim, po svemu sudeći, i ova zbirka, kao osnova licejskog muzeja, koji je bio i zbirka učila i biblioteka i magacin starina, bez jasne koncepcije. Ipak, on je predstavljao začetak stvaranja ideje prvog nacionalnog muzeja. Inicijator utemeljenja muzeja bio je profesor Liceja, a od 1842. godine i načelnik Ministarstva prosvete, Jovan Sterija Popović. Svoje reči iz 1843: *Sačuvajmo kulturno nasleđe, sakupimo ga na jedno mesto – u muzej, materijalizovao je 10. maja sledeće godine, kada je potpisao Ukaz o osnivanju Muzeuma serbskog – današnje centralne nacionalne muzejske institucije – Narodnog muzeja Beograd.*⁹

U narednim decenijama autonomija Srbije je proširivana, da bi 1878. godine, odlukama Berlinskog kongresa, Srbija stekla potpunu nezavisnost. I ovaj čin jačanja državnog integriteta odrazio se na dalji razvoj muzeja. Na pred-

Poštansko-telegrafski muzej, Muzej grada Beograda, Muzej srpske pravoslavne crkve, Arheološka zbirka Univerziteta i paviljon Cvijete Zuzorić; u Novom Sadu: Muzej Matice Srpske; muzeji u Beloj Crkvi, Vršcu, Somboru, Subotici, Zrenjaninu, Pančevu, Nišu i Negotinu, kao i Vukov muzej u Tršiću i Zmajev muzej u Sremskoj Kamenici i javni muzeji pri gimnazijama u Požarevcu i Šapcu.

⁷ Analiza informacija iz: *Muzeji Jugoslavije*, Beograd, Savez muzejskih društava Jugoslavije, 1962, str. 35-69.

⁸ Jovanović M., *Muzeologija i zaštita spomenika kulture*, Beograd, Filozofski fakultet i Plato, 1994, str 56.

⁹ Internet prezentacija Narodnog muzeja: www.narodnimuzej.rs, pristup 10. septembra 2009.

log ministra vojnog, pukovnika Save Grujića, 1878. godine osnovan je Vojni muzej,¹⁰ što je bio čin značajan i sa aspekta jačanja državnog suvereniteta i identiteta, predstavljajući jedan od koraka ka uzdizanju Kneževine Srbije na rang kraljevine 1882. godine. Ubrzo potom, 1893. g, na inicijativu Profesorskog društva, pod imenom Muzej srpske zemlje, osnovan je i današnji Prirodnjački muzej, a tri godine kasnije Učiteljsko udruženje Srbije osniva Školsko – pedagoški muzej. Sledeći značajan korak je načinjen na samom početku 20. veka, kada je u februaru 1901. osnovan i Etnografski muzej.¹¹

Tako su, tokom 19. veka, sa jačanjem autonomije, pod patronatom države, činjeni prvi koraci u razvoju muzejske mreže u Srbiji, dovodeći do stvaranja jedne centralne nacionalne muzejske institucije i četiri specijalizovana, u osnovi takođe nacionalna muzeja. U tom periodu se javlja i jedna zbirka koja je predstavljala preteču lokalnih/regionalnih muzeja. Naime, pred kraj 19. veka, 1895. godine, na inicijativu Nastavničkog veća požarevačke gimnazije, a odlukom Ministarstva prosvete i crkvenih dela Kraljevine Srbije, pri Gimnaziji je osnovana Muzejska zbirka, uglavnom sa predmetima iz Viminacijuma, da bi 1906. ona postala otvorena za javnost.¹²

Dok su na teritoriji Kneževine, a potom Kraljevine Srbije, činjeni prvi koraci u ustanovljavanju muzejske prakse, jedan paralelan, ali nešto drugačiji, proces se odvijao u Vojvodini, koja se nalazila pod habzburškom državnim ingerencijom. Tokom 19. veka, opšti proces stvaranja centralnih nacionalnih, a potom i regionalnih muzeja nije zaobišao Habzburško carstvo. U okviru ovih procesa, mlada srpska buržoazija je u Pešti, pri Matici srpskoj, 1847. godine, formirala Srpsku narodnu muzejsku zbirku – Muzeum, koji se 1864. godine zajedno sa Maticom srpskom, seli u Novi Sad. Potom, 1877. godine, odlukom zvaničnih gradskih vlasti, osnovan je lokalni muzej u Beloj Crkvi, a pet godina docnije i gradski muzej u Vršcu. Još 1882. godine lokalno Arheološko društvo uz podršku gradskih vlasti Sremske Mitrovice ozvaničava muzejsku zbirku formiranu pri gimnaziji, proglašavajući je u muzejsku instituciju. Sličan potez je načinjen i u Kikindi. S druge strane, 1883. godine u Somboru su ljubitelji stari-

¹⁰ Internet prezentacija Vojnog muzeja: www.muzej.mod.gov.rs, pristup 10. septembra 2009.

¹¹ Internet prezentacija Prirodnjačkog muzeja: www.nhmbco.rs, pristup 10. septembra 2009, internet prezentacija Pedagoškog muzeja: www.pedagoskimuzej.org.rs, pristup 10. septembra 2009. internet prezentacija Etnografskog muzeja: www.etnografskimuzej.rs, pristup 10. septembra 2009

¹² Benderać LJ., *Muzeji Srbije*, Beograd, Zavod za kulturni razvitak, 2000, str. 177; i internet prezentacija Požarevca: www.pozarevac.rs, pristup 12. septembra 2009.

na osnovali Istorijsko društvo Bačko – bodroške županije koje je formiralo i svoju muzejsku zbirku, a potom, 1903. za njeno pretvaranje u muzej obezbedilo i zvaničnu državnu podršku preko Glavnog zemaljskog inspektora za muzeje i biblioteke, a u Subotici je 1892. godine osnovano Udruženje za biblioteku i muzej, koje 1900. dobija privremenu državnu potporu, dok je 1906, u Velikom Bečkereku, današnjem Zrenjaninu, centru Torontalske županije, Torontalško kulturno društvo osnovalo županijski muzej.¹³

Između dva svetska rata

Po završetku Velikog (Prvog) svetskog rata, sa drastičnim promenama geopolitičke karte Evrope, Kraljevina Srbija, a uz nju i Vojvodina, zajedno s drugim južnoslovenskim oblastima iz sastava Austrougarske, našle su se u okvirima Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, tj. Jugoslavije. U relativno kratkom periodu njenog postojanja, od nepunih četvrt veka (1918-1941), turbulentne okolnosti su iznosile u prvi plan sve drugo samo ne osmišljenu kulturnu politiku, što se direktno odrazilo i na muzejsku delatnost. Nedostatak centralne državne inicijative je, bar kada je reč o muzejima koliko je to bilo moguće, nadoknađivala samoinicijativa pojedinih entuzijasta, bilo da je reč o agilnim pojedincima, o neorganizovanim grupama pripadnika građanske elite toga doba, njihovim udruženjima, ili pojedinačnim državnim institucijama. Tako su u Beogradu osnovana tri nova muzeja: 1923. godine Ministarstvo pošta i telegrafa osniva Poštansko-telegrafski muzej (danas Muzej PTT-a), 1929. godine je faktički zaživeo još 1903. godine deklarativno osnovan današnji Muzej grada Beograda, a 1937. pri Srpskoj patrijaršiji osnovan je Muzej srpske pravoslavne crkve, ali on je (sve do 1954) ostao samo zbirka zatvorenog tipa. Istovremeno, muzejsku mapu Beograda su obogatile i Arheološka zbirka Univerziteta, zvanično utemeljena 1929. kao i Umetnički paviljon Cvijeta Zuzorić koji je godinu dana ranije osnovalo Udruženje prijatelja umetnosti Cvijeta Zuzorić.¹⁴

Pored već postojećih malobrojnih muzeja po gradovima u unutrašnjosti, osniva se i nekoliko novih, ali to su usamljeni primeri zasnovani na entuzijazmu pojedinaca a ne na ciljanim aktivnostima osmišljene kulturne politike. Tako je 1923. godine, uz podršku kolekcionara, ali i

¹³ Kumović M., *Muzeji u Vojvodini (1947-1997)*, Novi Sad, Muzej Vojvodine, 2001, str. 29, 89-102.

¹⁴ Benderać L.J., *Muzeji Srbije*, str. 13, 30, 65, 87 i 89.

gradske privredne i političke elite, osnovan Gradski muzej Pančevo.¹⁵ Slična vizionarska inicijativa entuzijasta dovela je i do stvaranja dva muzeja na jugu Srbije, u Moravskoj banovini. Odlukom bana Moravske banovine, 1932. godine, osniva se Banovska arheološka komisija i pri prosvetnom odeljenju se imenuje referent za arheologiju, a već 1933. se osniva muzej u Nišu,¹⁶ a sledeće, 1934. godine, povodom 130-godišnjice početka Prvog srpskog ustanka, i muzej u Negotinu, tada pod nazivom Gradski muzej „Hajduk Veljko“.¹⁷ Pored ovih gradskih muzeja, 1933. godine su osnovana i dva specijalistička. Na inicijativu Prosvetnog društva Vuk Karadžić, u Tršiću je osnovan Vukov muzej,¹⁸ dok je Zmajev muzej u Sremskoj Kamenici osnovan na inicijativu Društva Zmaj.¹⁹ Pored toga 1934. godine je osnovana i svojevrsna muzejska zbirka pri Gimnaziji u Šapcu. U odsustvu državne inicijative, samoinicijativa, ali bez završnih rezultata, je uočena i u još nekim gradovima. Tako je na samom kraju četvrte decenije, u Valjevu, u sklopu akcije za podizanje spomenika Aleksi Nenadoviću i Iliji Birčaninu, bilo predviđeno da se sagradi i muzej, koji bi u svom sastavu imao i lokale, čijim izdavanjem bi se finansirao njegov rad. Čak su prikupljena i sredstva dovoljna za realizaciju projekta, ali početak ratnih dejstava, 1941. godine, omeo je planirane radove.

Ekspanzija muzeja: 1945–1959

Završetak Drugog svetskog rata, koji je doveo do stvaranja nove geopolitičke slike sveta, uzrokovao je i velike promene u Jugoslaviji, a time i u Srbiji. Stvoren je jednopartijski politički sistem i usledila je izgradnja socijalizma pod rukovodstvom vladajuće Komunističke partije, a „jugoslovenski komunisti su se po osvajanju vlasti vratili sukobu sa svojim starim unutrašnje-političkim ideološkim protivnikom“, ali ovog puta sa pozicije vlasti, i pri ispunjavanju svojih ciljeva Partija je nastojala da u potpunosti prevaziđe „nasleđeno stanje“, uz snažnu kritiku predratnog društva i odbacivanja svega što nije imalo dodirnih tačaka sa novim sistemom.²⁰ Paralelno sa uspo-

¹⁵ Kumović M., *Muzeji u Vojvodini*, str. 117.

¹⁶ Benderać L.J., *Muzeji Srbije*, str. 147.

¹⁷ Isto, str. 143.

¹⁸ Pašić F., *Vukovi sabori 1933–2008*, Loznica, Centar za kulturu, 2008, str. 17 i dalje.

¹⁹ Benderać L.J., *Muzeji Srbije*, str. 162.

²⁰ Perišić M., *Od Staljina ka Sartru – formiranje jugoslovenske inteligencije na evropskim univerzitetima 1945 – 1958*, Beograd, Institut

stavljanjem novih društvenih odnosa, uz dosta lutanja, s opštim pozivom na beskompromisan raskid sa pređašnjim, usledile su aktivnosti obnove zemlje i razvoja države, što se značajno odrazilo na kulturu u celini, a time i na muzeje. Izgradnja novog društva, sa aktivnom državnom kulturnom politikom koja je predstavljala potpuni zaokret prema kulturnoj politici u odnosu na predratni period, dovela je i do ubrzanog osnivanja velikog broja muzeja.

Kulturna politika međuratne Jugoslavije je u sebi nosila karakter interesa koji su bili odraz političkih i ideoloških ciljeva. Tako je, kao jedan od osnovnih zadataka prvog Petogodišnjeg plana bilo zacrtano i: „Podizati opšti kulturni nivo naroda (...) ubrzati likvidaciju kulturne zaostalosti“.²¹ Razvoj kulturnih institucija i omasovljavanje kulturne delatnosti nosilo je sa sobom i dodatne, neskrivene, ciljeve – jačanje komunističke ideologije i negovanje tradicija Narodnooslobodilačke borbe i partizanskog pokreta, kao i ideološki obračun sa ratnim, ali i klasnim neprijateljima. Ti zadaci nisu mogli da mimođu muzeje, od kojih se očekivalo da budu „moćni instrumenti vaspitača najširih narodnih masa“.²²

Rat još nije bio faktički završen kada je počelo otvaranje muzeja zatvorenih tokom rata: u aprilu 1945. rad su obnovili muzeji u Somboru, Petrovgradu (Zrenjanin) i Pančevu.²³ U skladu sa opštom državnom politikom, svi ranije postojeći muzeji su postali svojina države, a na istim osnovama su u narednim godinama osnivani novi muzeji. Tokom kraćeg perioda u Beogradu je osnovano više specijalističkih muzeja, poput Jevrejskog, Železničkog, Muzeja pozorišne umetnosti, Muzeja primenjene umetnosti, Muzeja jugoslovenske kinoteke, Muzeja Nikole Tesle, Galerije fresaka,... kao i muzeja čiji je cilj bio čuvanje i negovanje, ali i veličanje, tradicije tek završenih istorijskih procesa, poput Muzeja ilegalnih partijskih štamparija i Muzeja 4. juli (1950), ili Muzeja ustanka 1941. koji je osnovan u Užicu već 1946. godine. Pored osnivanja specijalizovanih muzeja, brzo je počelo i širenje mreže lokalnih, zavičajnih, muzeja kompleksnog tipa. Samo u 1946. godini muzeji su otvoreni u Sremskim Karlovcima, Kikindi, Senti i Sremskoj Mitrovici. Sledeće, 1947. godine, osnovani su gradski muzeji u Prištini i Pirotu, 1948. u Subotici i Leskovcu, a 1949. u Kragujevcu i Prokuplju. Još masovnije otvaranje novih muzeja usledilo je

za noviju istoriju Srbije, 2008, str. 51-52.

²¹ Andrejević Kun N., *Zadaci muzeja u novim društvenim uslovima u našoj zemlji*, Muzeji br. 1, Beograd 1948, str. 2.

²² *Reorganizacija naših muzeja*, Muzeji, br 3-4, Beograd, Muzejsko društvo Srbije, 1949 str. 2.

²³ Kumović M., *Muzeji u Vojvodini*, str. 155.

od 1949. godine kao rezultat početka delimične decentralizacije, koja je imala za cilj da se, radi omasovljenja kulture, težište aktivnosti dislocira u bazu, kada su sa republičkih nivoa u budžete sreskih narodnih odbora preneti znatno veća sredstva. Istovremeno, zakonskim odlukama je znatno proširena nadležnost Narodnih odbora, koji se pojavljuju kao osnivači novih muzeja.²⁴ Zadatak ove promene je bio da se na osnovu direktnijeg uvida u kulturne potrebe lokalnih jedinica na njih prebaci i odgovornost i obaveza daljeg omasovljenja kulturne delatnosti. U 1950. godini osnovan je muzej u Smederevu, a samo u 1951. godini muzeji su osnovani u Boru, Valjevu, Zaječaru, Kruševcu i Đakovici. Ovaj tempo je nastavljen i u narednim godinama, tako da je na kraju 15-godišnjeg perioda, od 1945. do 1959. godine, u Srbiji registrovano 86 različitih muzejskih subjekata (muzeji, galerije, zbirke i riznice), dok ih je na tlu cele Jugoslavije bilo 311, od toga najviše u Hrvatskoj – 115. U Sloveniji je bilo 57 muzeja, u Bosni i Hercegovini 21, u Makedoniji 18, a u Crnoj Gori 14 muzeja.²⁵

Dodatno utemeljenje razvoja muzejske struke u Jugoslaviji baziralo se i na radu stručnih udruženja. Sa osnivanjem Muzejsko-konzervatorskog društva Srbije i pokretanjem njegovog stručnog glasila *Muzeji*, 1948. godine počeo je proces formiranja sličnih udruženja širom Jugoslavije. U međuvremenu, pri UNESCO-u je 1946. godine formiran Međunarodni savet za muzeje (*ICOM - The International Council of Museums*), a sa otvaranjem prema svetu Jugoslavija mu se pridružuje 1951. godine osnivanjem svog nacionalnog komiteta. Sledeće, 1952. godine, sva muzejsko-konzervatorska društva se objedinjuju u Savez muzejsko-konzervatorskih društava Jugoslavije (od 1959. godine Savez muzejskih društava Jugoslavije). Tada časopis Muzejsko-konzervatorskog društva Srbije *Muzeji* postaje njegovo zvanično glasilo, a jugoslovenski nacionalni komitet *ICOM-a* postaje posebna sekcija Saveza.

U veoma širokom spektru aktivnosti koje su dovele do buma muzeja u Jugoslaviji i Srbiji, namera države da podspeši razvoj muzeja i mreže zaštite kulturne baštine se ne sme zanemariti, ali je uočljivo da je od početka na muzeje gledano i kao na instrument političke propagande. Tako, dok u uvodniku prvog broja časopisa *Muzeji*, Nada Andrejević Kun o zadacima muzeja govori više sa aspekta stručnog i naučnog rada,²⁶ u sledećem broju istog

---

²⁴ Videti: Dimić L.J., *Agitprop kultura, – agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, Beograd, Rad, 1988, str. 240-1.

²⁵ *Muzeji u Jugoslaviji*, Savez muzejskih društava Jugoslavije, 1962, str. 23.

²⁶ Andrejević Kun N., *Zadaci muzeja u novim društvenim uslovima u našoj zemlji*, *Muzeji* br. 1, Beograd 1948.

časopisa uvodničar Vojislav Đurić je težište ciljeva postavio na potrebe idejnopoličkog delovanja.²⁷ Bilo je to vreme agit-propa.

Nastojanja države da u potpunosti kontroliše i diktira putove razvoja kulturne politike ukazuju na državno-centralistički karakter birokratsko-prosvetiteljskog modela diktiranog iz jednog, partijskog, centra. Idući za političkim interesima toga vremena nastojalo se da i muzeji budu u što većoj meri u službi agit-prop aparata. Pa čak i kasnije, kada sa početkom šeste decenije dvadesetog veka birokratski prosvetiteljski model bude zamenjen prestižnim prosvetiteljskim modelom kulturne politike, muzeji su nastavili svoj razvoj na temeljima postavljenim od strane agit-propovskog aparata. Shodno ovakvim tendencijama, izdato je i uputstvo o osnivanju muzeja „prema kojem bi lokalni muzeji bili zavičajni, što znači da bi prikazivali prirodu, povijest, sudjelovanje u NOB-i i izgradnju socijalizma svoga zavičaja.“²⁸ Tako je ustanovljena tematska struktura zavičajnih muzeja. Trebalo je da stalne postavke imaju četiri tematska bloka: 1) priroda kraja, 2) istorija kraja, 3) NOB kraja i 4) socijalistička izgradnja kraja.²⁹ Ovakva tematska podela ukazuje na jasne intencije da muzejske postavke moraju da budu angažovane u funkciji idolopokloničke propagande ideja novoga režima. Uz imperativne sugestije da svaki zavičajni muzej mora da ima odeljenje NOB-a, postojala je i preporuka: „ako taj kraj, oblast, srez ili grad imaju naročit značaj u narodnooslobodilačkom ratu /.../ nužno će se formirati, pored zavičajnog muzeja i zaseban muzej Narodnooslobodilačkog rata.“³⁰ U skladu s takvim preporukama postupalo se u mnogim gradovima, pa i u onima koji nisu imali zavičajne muzeje. Tako je u Užicu, i pre nego što je formiran zavičajni muzej, još 1946. godine, otvoren Muzej ustanaka 1941, a u Vranju 1960. Muzej narodnooslobodilačkog rata, koji će tek 1992. postati zavičajni, Narodni muzej. Ova praksa je nastavljena i u kasnijim decenijama, tako da je 1981. godine u Arandelovcu otvoren Muzej revolucije i socijalističke izgradnje (od 1984. Narodni muzej). Prihvatajući sugestije o osnivanju zasebnog muzeja NOR-a, Valjevski muzej je, 1960. godine, u nezavisnom objektu otvorio Muzej narodne revolucije, koji je radio kao izdvojeni muzejski depandans sve do prelaska muze-

---

²⁷ Đurić V., *Uloga muzeja i muzejskih radnika u našoj zemlji*, Muzeji br. 2, Beograd 1949.

²⁸ Dobronić L., *Prikaz povjesti u zavičajnim muzejima*, Muzeji – organ srpskog muzejskog društva, br. 7, Beograd 1952, str. 30.

²⁹ *Reorganizacija naših muzeja*, str. 5.

³⁰ *Isto*.

ja u drugu, znatno prostraniju zgradu u kojoj su postavke objedinjene.³¹

Proces ubrzanog osnivanja muzeja nije bio bez zakonske osnove. Još tokom rata, 20. februara 1945. doneta je *Odluka Nacionalnog komiteta oslobođene Jugoslavije o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina*,³² a po ustanovljenju Demokratske Federativne Jugoslavije, 10. aprila 1945. godine Vlada DFJ je ovlastila Ministarstvo prosvete da se stara i o pitanjima zaštite spomenika kulture,³³ da bi već u maju bio donet prvo *Zakon o pribiranjju, čuvanju i raspodeli knjiga i drugih kulturno-naučnih predmeta*,³⁴ a potom i *Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnjačkih retkosti*,³⁵ kao i Pravilnik o primeni ovoga zakona.³⁶ Ta zakonodavna aktivnost je predstavljala samo uvod u dalju zakonsku konkretizaciju, koju su predstavljali republički zakoni o muzejima. Prvi zakoni ove vrste doneti su u Bosni i Hercegovini (1947) i Makedoniji (1948), ali su oni bili kratki i šturi. Tako je zakon Bosne i Hercegovine imao samo šest članova.³⁷ Na taj način, brojna problematika novog a narastajućeg muzejskog sektora nije mogla da bude rešena. Stoga je, sa svoja 43 člana veliki iskorak predstavljao *Zakon o muzejima NR Srbije*, donet početkom 1951. godine.³⁸ Međutim, ovaj Zakon je još u trenutku njegovog donošenja postao anahron, ali ne sa stručnih već sa upravnih i organizacionih aspekata. Naime, i ako je on zamenjen novim tek 1967, njega je, od prvih meseci primene, kako su tada tvrdili pobornici novog sistema, „sahranila naša dinamična društvena praksa“,³⁹ odnosno novouvedeni samoupravni sistem.

Novi proces je od početka deklarisan kao proces usmeren prema privredi, ali je ubrzo počeo da se primenjuje i u društvenim delatnostima, ne zaobilazeći ni kulturu a time ni muzeje.⁴⁰ On je podrazumevao i prenošenje ve-

³¹ Jeremić B., *Valjevski muzej 1951-1961*, str. 59-61.

³² Službeni list br. 10, od 6. marta 1945. g.; videti i Kumović M., *Muzeji u Vojvodini*, str. 157.

³³ Kumović M., navedeno delo, str. 158.

³⁴ Službeni list br. 36, od 29. maja 1945. g.

³⁵ Službeni list br. 54, od 31. jula 1945. g.; videti i M. Kumović, navedeno delo, str. 157.

³⁶ Službeni list br. 88, od 13. novembra 1945. g.; videti i M. Kumović, navedeno delo, str. 157.

³⁷ Moaćanin F., *Muzeji i njihov pravni položaj*, Muzeji br. 15, Beograd 1962, str. 28.

³⁸ Službeni list FNRJ, od 25. januara 1951, br. 4/51.

³⁹ Moaćanin F., *Muzeji i njihov pravni položaj*, str. 32.

⁴⁰ Samoupravljanje je u kulturnim delatnostima ozvaničeno 1955. godine *Zakonom o upravljanju kulturno-prosvetnim, umetničkim*

će slobode u delovanju na kulturne institucije, što je, od 1951. godine, pratio i proces promena u načinu finansiranja. Sve ustanove su morale da se organizuju po principu privrednih preduzeća i usledilo je poslovanje na bazi sopstvenog računa i zamena platnog sistema sistemom raspodele po efektu i kvalitetu rada. Ove promene je trebalo da ustanove kulture oslobode administrativnih stega birokratizacije.⁴¹

Ka devedesetim

I po završetku 50-tih godina prošloga veka, aktivni proces osnivanja novih muzejskih subjekata je nastavljen do njegove poslednje decenije, ali uz nešto smanjeni intenzitet. Pored više različitih specijalističkih muzeja osnovanih u prestonici i van nje, nastavljeno je širenje mreže kompleksnih, zavičajnih muzeja. Tako su, tokom šezdesetih godina, osnovani muzeji u Rumi i Smederevskoj Palanci, kao i u Užicu, koje uz postojeći Muzej ustanka sada dobija i kompleksni, gradski Narodni muzej, dok se u Vranju osniva Muzej narodnooslobodilačkog rata, koji će docnije biti reorganizovan u Narodni muzej. Istovremeno, u Topoli i Aleksincu se osnivaju muzejske zbirke kao pridružene radne jedinice pri centrima za kulturu. Praksa otvaranja novih muzeja i muzejskih jedinica je nastavljena i tokom 70-tih godina, kada se muzejske zbirke formiraju u centrima za kulturu, ili pri bibliotekama, u Knjaževcu, Vlasotincima, Vrnjačkoj Banji i Prijepolju. Tokom 80-tih godina, novi muzeji su osnovani u Aranđelovcu i Loznici, muzejske zbirke se formiraju pri kulturnim centrima, bibliotekama i narodnim univerzitetima u Odžacima, Trsteniku, Bačkoj Palanci, Beloj Palanci, Brusu i Dimitrovgradu, dok se ranije osnovana muzejska zbirka u Knjaževcu izdvaja u zasebnu ustanovu.

Uz dalji razvoj muzejske mreže i kadrovsko jačanje institucija, uz zadržavanje ideoloških imperativa i ekspanziju samoupravne prakse, došlo je do bitnih promena. Časopis *Muzeji*, pokrenut 1948. godine kao glasilo Muzejskog društva Srbije, da bi potom postao glasilo Muzejskog društva Jugoslavije, ali sa uredničkim centrom prevashodno u Beogradu, iz neobjašnjivih razloga je prestao da izlazi posle 1965. godine. Istovremeno, u Zagrebu su pokrenuta nova stručna glasila: časopisi *Muzeologija* i *Informatica Museologica*, u glavni grad Hrvatske je preseljeno i sedište Jugoslovenskog komiteta *ICOM-a*,

i naučnim ustanovama (Službeni glasnik NR Srbije, od 23. jula 1955, br. 57.)

⁴¹ Videti: Dimić L.J., *Agitprop kultura*, str. 251-252.

tu se smešta i tek oformljeni Jugoslovenski muzejski dokumentacioni centar, a na tamošnjem sveučilištu, kao i u Ljubljani, se uvode i postdiplomske studije iz muzeologije. Time je Beograd izgubio ne samo primat, već i važnu bazu za dalji efikasan razvoj muzejske teorije i njenog uvođenja u praksu. Sa stanovišta oficijelne politike jugoslovenstva, premeštanje centra muzejske logistike u Zagreb nije delovalo drastično, ali pune posledice će se pokazati od devedesetih godina, kada muzeji u Srbiji bivaju prepušteni sami sebi.

S druge strane, u ovom periodu se uočavaju i veoma značajni pokušaji da se muzeologija i muzejska praksa u Srbiji konsoliduju. Tako je 1970. godine, na inicijativu Muzejskog društva Srbije, osnovana Zajednica muzeja Srbije, kao „asocijacije radnih organizacija.“⁴² Da osnivanje Zajednice muzeja Srbije nije predstavljalo samo jedan birokratski čin govore prve aktivnosti Zajednice, kao i prilozima objavljeni na stranicama njenoga Biltena, čija tematika i danas deluje veoma savremeno, predstavljajući odraz tada započetog svetskog procesa izlaska iz krize muzeja i stvaranja nove muzeologije koja je dovela do ekspanzije muzeja – „muzejskog buma“. Tako je u drugom broju Biltena ceo jedan tematski blok bio posvećen modernizaciji rada u muzejima, sa prilozima vezanim za dizajn, savremene načine izlaganja, problematike prostora, pa i ulogu muzeja u turizmu, dok je u trećem broju (Beograd, 1975) objavljen i predlog za organizovanje redovnih i postdiplomskih studija muzeologije na Filozofskom fakultetu beogradskog univerziteta.⁴³ Međutim, početne inicijative i započeta teoretska razmatranja, iako su ostavili značajan pečat u daljem radu muzeja u Srbiji, između ostaloga i sa aspekta organizovanja i polaganja stručnih ispita (prvi program je čak predviđao posebne ispite za kustose pedagoge i propagandiste)⁴⁴ i sticanja viših stručnih zvanja, bili su kratkog daha i nisu dali dugoročne rezultate, i stoga nisu mogli biti adekvatna zamena za preseljene/izgubljene resurse.

Sedamdesete godine proteklog veka karakterisali su i novi odnosi u samoupravnom društvu, uspostavljeni neposredno po donošenju Ustava iz 1974. godine; osnovane su Samoupravne interesne zajednice kulture (SIZ-ovi), kako u opštinama, tako i na republičkom nivou. Više od

---

⁴² Član 4 Statuta Zajednice muzeja Srbije, Bilten Zajednice muzeja Srbije, br. 1, Beograd 1971, str. 108. Zajednica muzeja Srbije je osnovana na inicijativu Muzejskog društva Srbije.

⁴³ Bilten Zajednice muzeja Srbije br. 1, Beograd 1971; Bilten Zajednice muzeja Srbije br. 2, Beograd 1972.

⁴⁴ *Prvi program za polaganje stručnih ispita za zvanje kustosa pedagoga i propagande*, Bilten Zajednice muzeja Srbije br. 3, Beograd, Zajednica muzeja Srbije, 1975, str. 66.

---

sto (tačnije 114) opštinskih samoupravnih zajednica iz „uže Srbije“ potpisalo je samoupravni sporazum na osnovu koga je 0,32% ličnog dohotka izdvajano za ostvarivanje poslova i zadataka od zajedničkog interesa koji se obavljaju u Republičkoj zajednici kulture. Da bi ostvarili zadržane zadatke, SIZ-ovi kulture su potpisivali posebne ugovore sa organizacijama udruženog rada u kulturi (ustanove kulture) kao i sa kulturno-prosvetnim zajednicama.⁴⁵ Uspostavljanje ovakvog sistema, koliko god po nekima i eksperimentalnog, dovelo je do izvesne demokratizacije i decentralizacije kulture, budući da je novi sistem bio zasnovan na prenošenju odgovornosti odlučivanja o ključnim pitanjima kulturne politike sa države na SIZ-ove kulture. Time su postavljene osnove modifikacije decenijama preovlađujućeg državnog modela kulturne politike ka paradržavnom, što se zbog prirode jednopartijskog sistema nije u potpunosti realizovalo.

Paralelno sa unutrašnjim promenama, na postojanje težnji za modernizacijom, pored priloga iz prvih brojeva Biltena Zajednice muzeja,⁴⁶ ukazuju radovi objavljeni i u drugim stručnim i naučnim glasilima. Tako je 1978. godine, u 41. broju časopisa *Kultura*, objavljen poseban tematski blok sa naslovom: *Za novu ulogu muzeja*.⁴⁷ Međutim, nove ideje su dugo predstavljale uglavnom teme teoretskih rasprava, poput onih vođenih i na velikoj muzejskoj konferenciji, održanoj 1989. godine u Lepenskom Viru (Donji Milanovac), na temu *Nove muzejske postavke*. Posle početnih, ali dugotrajnih, teoretskih razmatranja bilo je realno očekivanje da se konkretni, praktični koraci dogode u poslednjoj deceniji proteklog stoleća, ali, devedesete godine su bile godine krize.

Svetski proces kraha komunističke ideologije i razgradnje socijalističkih sistema, simbolično iniciran padom Berlinskog zida, ponovo dovodi do stvaranja nove geopolitičke slike Evrope i sveta. Velike promene, sa drastičnim posledicama, nisu zaobišle ni Jugoslaviju. Raspad državne federacije, uz vojne aktivnosti, Srbiji je doneo hiperinflaciju, međunarodne sankcije, bom-

⁴⁵ Videti: Đukić Dojčinović V., *Tranzicione kulturne politike – konfuzije i dileme*, str. 29-32.

⁴⁶ Posebnu pažnju zaslužuje stav koji Đorđe Mano Zisi iznosi u drugom broju Biltena: „Ne zaboravimo da živimo u vreme eksplozije znanja, reforme obrazovanja, neprekidnog istraživanja. Muzejska služba nije tiha hladovina, već školski mravinjak, turistički poliglotski centar, narodni univerzitet, klub za diskusije, diplomatski foaje za najviše krugove, veličanstveni hram i teatar, vizionarski panoramski projektor naučnih istina, klinika spomenika i dokumentacioni i informativni centar, kulturni centar *par excellence*“.

⁴⁷ *Kultura* – časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku, broj 41, Beograd, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 1978.

bardovanje... Sve to je pratio i proces korenitih promena društvenog sistema, kojima je označen kraj eksperimenta socijalističkog samoupravljanja, kao i negativnih i pozitivnih odlika koje su njime stvorene. Takvo nepovoljno okruženje je dovelo do brojnih posledica i po kulturu, a svakako i po muzeje. Bez direktne systemske državne podrške, uočene pozitivne tendencije nisu mogle da zažive. Potom je, usled turbulentnih dešavanja, svaka mogućnost promena, bar u jednom trenutku, postala bespredmetna, dovodeći do stvaranja i dodatnog produblivanja nacionalne krize muzeja.

Devedesete – opšta kriza i kriza muzeja

Sa raspadom SFRJ dolazi do kraja jednopartijskog, socijalističkog, samoupravnog društvenog uređenja, a novi sistem podrazumevao je i nove upravne odnose, koji su se razvijali u potpunosti na novim zakonskim i društvenim osnovama. Nove okolnosti su uzrokovale nove promene kulturne politike u Srbiji. Posle svojevrsnog prelaza od državnog ka specifičnom paradržavnom modelu kulturne politike, ponovo je ustanovljen državni model, koji će, shodno unutrašnjim političkim događanjima, poprimiti i odlike birokratsko prosvetiteljskog, ali i nacionalno emancipatorskog podmodela. Kada je reč o muzejima i drugim kulturnim institucijama, temelji promena nisu postavljeni zakonima koji se odnose na delatnost kulture, već drugim sistemskim zakonskim aktima u koje spada i *Zakon o javnim službama*, donet 1991. godine,⁴⁸ a koji je, pored drugih, zamenio i prethodne godine usvojen *Zakon o društvenim delatnostima*⁴⁹ kao i nešto stariji *Zakon o ostvarivanju posebnog društvenog interesa u oblasti kulture*.⁵⁰ Delatnost kulture je dodatno regulisana *Zakonom o delatnostima od opšteg interesa u oblasti kulture*⁵¹ koji je zamenio kratkotrajni *Zakon o fondovima za finansiranje kulture*.⁵² Ovim zakonom je uz dodatno potvrđena osnivačka prava nad ustanovama kulture od strane republike, pokrajina i opština utvrđen i „opšti interes u oblasti kulture“ za čije se ostvarivanje obezbeđuju sredstva u budžetu Republike Srbije, kao i potrebe u oblasti kulture za koje se sredstva obezbeđuju u budžetu opštine, odnosno grada. Dalje osnove za rad muzejskih institucija dao je *Zakon o kulturnim dobrima*, donet u prvoj verziji

⁴⁸ Službeni glasnik RS, 42/91.

⁴⁹ Službeni glasnik RS, 1/90 i 21/90.

⁵⁰ Službeni glasnik RS, 46/86.

⁵¹ Službeni glasnik RS, 49/92.

⁵² Službeni glasnik SRS, 6/90.

1990. godine a izmenjen novim zakonom 1994,⁵³ čijim donošenjem je van snage stavljen raniji zaseban Zakon o muzejima, tako da je sada muzejska delatnost tretirana u celini sa drugim delatnostima zaštite kulturnih dobara, objedinjujući poslove muzeja, zavoda za zaštitu spomenika kulture, arhiva, biblioteka sa zbirka stare i retke knjige i Kinoteke.

Sveukupne zakonodavne aktivnosti su imale za cilj da u potpunosti promene društveno uređenje, čime je uspostavljena politika diskontinuiteta i otpočinjanja iz početka. U vezi sa tim Vesna Đukić je zaključila: „Pitanje kontinuiteta je od naročitog značaja na ulasku u tranziciono kretanje iz jednog sistema u drugi. Ako nema kontinuiteta, nema ni tranzicije. Potrebno je da prethodni sistem postoji da bi se iz njega krenulo u željeni. Iz kog sistema se kreće u novi ako se prethodni sistem ukine. To onda zasigurno nije tranzicija već počinjanje iz početka“.⁵⁴ A u Srbiji se upravo to dogodilo. Novo zakonodavstvo je predstavljalo novi početak koji nije bio sistematski osmišljen i sproveden, što je, u korelacijama sa opštom političkom situacijom, dovelo do zastoja u tranziciji, zbog čega je postala iluzorna, između ostaloga, i primena prakse nove muzeologije, umesto koje je usledila kriza muzeja, kao deo opšte društvene krize.

Tokom devedesetih godina proces formiranja muzeja po opštinama koje ih nisu imale je nastavljen sa usporavanjem intenziteta. Nove muzejske ustanove su otvorene u četiri opštine: u Priboju (1990), Aleksandrovcu (1992), Čupriji (1993) i Gornjem Milanovcu (1994), a muzejska zbirka, kao radna jedinica centra za kulturu, se formira u Koceljevi. Sa druge strane u ovom periodu pojedine ranije formirane zbirke se osamostaljuju i postaju nezavisne muzejske ustanove. To se događa u Paraćinu (1990), Prijepolju (1991) i Bačkoj Palanci (1997), dok se muzejsko odeljenje borskog Muzeja rudarstva u Majdanpeku osamostaljuje i postaje nezavisna ustanova (1998). Bilo je i suprotnih slučajeva. Muzej Jadra u Loznici, osnovan u prethodnoj deceniji kao nezavisna ustanova, je 1999. godine postao radna jedinica lokalnog kulturnog centra, a iz sastava Narodnog muzeja u Požarevcu se njegova radna jedinica – galerija Milene Pavlović Barili, izdvaja u zaseban subjekt, registrovan kao fondacija.

Tokom devedesetih godina uočava se i početak osnivanja muzeja od strane subjekata koji ne predstavljaju državnu upravu na bilo kom nivou. Tako je fabrika Sartid iz Smedereva osnovala Muzej crne metalurgije, Poljoprivredni fakultet iz Novoga Sada Muzej poljoprivrede u

⁵³ Službeni glasnik SRS, 6/90 i Službeni glasnik RS, 71/94

⁵⁴ Đukić Dojčinović V., *Tranzicione kulturne politike*, str 52.

Kulpinu, a pojavljuju se i privatni muzeji, poput Muzeja automobila u Beogradu i Muzej hleba u Pećincima. Takođe se uočava i preregistracija ranije postojećih muzeja, koju, uz promenu imena, odlikuje i promena koncepcije, kao posledica novih društveno-političkih tokova. Tako je 1990. godine Muzej revolucije u Novom Sadu postao Istorijski muzej Vojvodine, Muzej NOB-a u Vranju, Narodni muzej Vranje, a u Beogradu Muzej revolucije i Muzej 25. maj su udruženi u Muzej istorije Jugoslavije. Opšte društvene promene su inicirale da težište koncepta muzeja i njegovih prezentacija počne da se menja, ali zbog slabe brige prema muzejima ne i da se u potpunosti promeni. Umesto Narodno oslobodilačke borbe i razvoja socijalističkog društva, koji su imperativno namećani, kako kroz postojanje specijalističkih, memorijalnih, muzeja, tako i kroz obavezne segmente svih zavičajnih muzeja, primat dobijaju neke druge, ranije zapostavljane, istorijske teme.

Buđenje nacionalne svesti, koje je u Srbiji usledilo posle višedecenijskih tendencija dirigovanog jugoslovenstva, počelo je da u prvi plan muzejskih aktivnosti nameće nacionalne teme iz dalje prošlosti. Sa historiografskog gledišta, ispravne promene stručne vizure su odgovarale političkim interesima toga trenutka i predstavljale su indikatore novih političkih stremljenja. Kao rezultat pojačanog interesovanja za nacionalnu istoriju i tradiciju osniva se i specijalistički muzej Staro selo u Sirogojnu, prvi skansen u Srbiji, ali i Muzej žrtava genocida, osnovan 1992. godine, ne osnivačkim aktom već posebnim zakonom.⁵⁵ Na nove tendencije ukazuje i osnivanje Muzeja Rudničko-takovskog kraja u Gornjem Milanovcu, koje je pratilo i otvaranje specijalizovane postavke na temu Drugog srpskog ustanka u Takovu, kao i rekonstrukcije objekata Miloševog konaka u Beogradu, Muselimovog konaka u Valjevu i Todorčetovog konaka u Negotinu, i njihovo dovođenje u primerene muzejske namene sa postavkama vezanim za Prvi i Drugi srpski ustanak.

Za razliku od događanja pola veka ranije kada je glorifikacija narodnooslobodilačke borbe i socijalističkog razvoja bila državni imperativ, nametnut s ciljem potenciranja na „monolitnom jednozvučju“,⁵⁶ promene odnosa prema prošlosti i zastupanje novih tema, bar kada su muzeji u pitanju, nisu bile striktno „nametane odozgo“, niti je podrška bila opšta i organizovana, već su promene prepuštane pojedinačnim samoinicijativama, ali iniciranim i usmerenim jasnim novim političkim tendencijama, koje Vesna Đukić imenuje kao „Agitprop treće Jugoslavije“.⁵⁷

⁵⁵ Službeni glasnik RS, br. 49/92.

⁵⁶ Izraz akademika Branka Petranovića.

⁵⁷ Đukić Dojčinović V., *Tranzicione kulturne politike*, str. 43.

Naime, uspostavljajući čvrstu kontrolu nad državnim medijima, režim vladajuće Socijalističke partije Srbije ih je koristio, kao što je pola veka ranije režim Komunističke partije koristio aparat agitaciono – propagandnih komisija, da bi kanalisao ukupne društvene tokove, samo sada zamenjujući ideološke imperATIVE nacionalnim.

Generalno gledano, usled opštih poteškoća, koje su se ogleдалe i permanentnom finansijskom krizom, muzejska delatnost je u velikoj meri bila zapostavljena. Sankcije, kriza i ratno okruženje predstavljali su klimu koja nije pogodovala ni krupnim investicionim ni reformskim zahvatima u kulturi. Usled turbulentnih dešavanja iz poslednje decenije 20. veka, svaka mogućnost većih intervencija je, bar u jednom trenutku, postala bespredmetna, dovodeći do produženog trajanja i dodatnog produbljivanja nacionalne krize muzeja. Uz opštu kriznu situaciju u zemlji, bitan uzrok krize muzeja je bio i ljudski faktor. Među muzejskim radnicima je neretko egzistirao ustaljen pogled na rad sa publikom kao na nepoželjan nusproizvod muzejske delatnosti koji samo uzurpira radno vreme i energiju koja bi mogla biti usmerena u naučni rad, ili neke druge, poželjnije, aktivnosti.⁵⁸ Muzej novog doba zahteva savremenu, aktivnu, živu postavku, a da bi ona bila realizovana bila su potrebna nova znanja i drugačija shvatanja, zasnovana na principima nove muzeologije, sa kojom većina muzejskih pregalaca nije imala iskustva, a koja, sistemski i organizovano, nisu mogla da budu sticana. Za to je bila neophodna i osmišljena intervencija sa državnog nivoa. S druge strane, Srbija je ostala bez činilaca koji su mogli da doprinesu očuvanju muzejske struke. Jugoslovensko sedište *ICOM-a*, Muzejski dokumentacioni centar, sa svojom organizacionom i izdavačkom aktivnošću, a i katedra za postdiplomske studije muzeologije su ostali u Zagrebu, a Zajednica muzeja Srbije, kao i Muzejsko društvo Srbije su još tokom prethodne decenije, usled neaktivnosti, faktički prestali da postoje, tako da su muzejski radnici bili prepušteni pojedinačnim samoinicijativama i samosnalaženjima.

---

⁵⁸ Indikativno je da je slična tendencija, koja ukazuje na zapostavljanje osnovnih muzejskih poslova za račun naučnog rada uočavana i početkom šezdesetih («Vulgarizacija koncepcije nauke služi često kao paravan zapostavljanja stručnog rada u muzejima, pa dolazi do apsurdna da neko ko se bavi naukom ne može da stigne da se bavi i strukom»; Nikolić M., *Neka pitanja samoupravljanja, formiranja i raspodele dohodaka u muzejima*, Muzeji br. 15, Beograd 1962, str. 98), kao i početkom sedamdesetih godina prošloga veka (Hasanagić E., *Povodom predloga petogodišnjeg razvoja muzeja u Srbiji 1971-1975*, Bilten Zajednice muzeja Srbije br. 1, Beograd 1971, str. 7 i 16-17).

Prva decenija novog milenijuma – tranzicija u lavirintu

Početak dvadeset prvoga veka je u Srbiji, na osnovu političkih događanja iz jeseni 2000. godine, predstavljao vreme doživljeno kao začetak velikih promena. Energija iskazana promenom državnog režima probudila je mnoga očekivanja i nade vezane za opštu društvenu revitalizaciju koja nije smela da zaobiđe ni sferu kulturne delatnosti. Velike nade i očekivanja za poboljšanje položaja, ali i novi početak, bile su vezane za muzejske institucije i muzejsku delatnost. Novi trenuci su doživljeni kao buđenje iz jednovećenijskog sna i nastavak poslova započetih pre osnivanja. Početak novog razvoja, zasnovanog na savremenim tendencijama, što je trebalo da označi već pominjani veliki stručni skup održan 1989. godine u Donjem Milanovcu, ponovo oživljava sa organizovanjem sličnog skupa u Kruševcu. Skup je održan od 5. do 7. oktobra 2001. godine u organizaciji nacionalnog, jugoslovenskog, komiteta *ICOM-a*, sa nazivom *Kako dalje?*, a sa ciljem da se da doprinos „zaustavljanju procesa daljeg urušavanja muzeja i degradacije muzejske struke u celini, kao i da se podstakne otvaranje puteva za promene i poboljšanje stanja u kulturi“.⁵⁹ Direktno, ili indirektno, nova stremljenja su dovela do niza promena, kako u načinu razmišljanja, tako i u praktičnom delovanju. Svemu tome je prethodila pojačana aktivnost nacionalnog komiteta *ICOM-a*, a dodatne impulse je dalo i osnivanje novog Muzejskog društva Srbije, u novembru 2001. godine. Tako je već u oktobru 2002. godine Muzejsko društvo Srbije organizovalo seminar na temu *Ekstremni muzeji, da ili ne?*, a već sledećeg meseca Muzejsko društvo i *ICOM* su zajedno realizovali i seminar *Muzeji i publika*.⁶⁰ Od tada ovakve aktivnosti postaju redovnije i stručni skupovi se organizuju na različite teme: od konzervacije i bezbednosti, preko pitanja definisanja nematerijalne baštine, do problematike muzejskih postavki. Novostvorena opšta klima koja je upućivala ka inovacijama inicirala je da još u decembru 2001. godine, u privatnoj realizaciji pojedinca, bude pokrenuta jedinstvena internet lista Muzej, kao neformalni informativni forum svih muzeja i muzealaca.⁶¹

⁵⁹ www.ned.matf.bg.ac.rs/yuicom/sr/dokumenti/svidoscurs1.htm, pristup 10. oktobra 2009.

⁶⁰ www.ned.matf.bg.ac.rs/yuicom i www.mdsrbija.org, pristup 10. oktobra 2009.

⁶¹ <http://groups.yahoo.com/group/muzej/>; početkom 2009. godine na forum je bilo učlanjeno preko 500 elektronskih adresa muzeja, muzejskih radnika, novinara kulturnih rubrika i drugih, zainteresovanih za tematike muzeja, kulturne baštine i kulture u opšte.

Pored strukovnih muzejskih udruženja, u aktivnosti teorijskog i praktičnog razmatranja novih puteva razvoja muzejske struke uključili su se i neki drugi subjekti. Tako je osnovan Nacionalni centar za digitalizaciju, koji od 2002. redovno održava naučne skupove na temu digitalizacije baštine.⁶² U organizaciji Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka, od 25. do 27. januara 2002. godine, u Sokobanji, održano je savetovanje: *Kultura i turizam – intersektorsko povezivanje i multidisciplinarno obrazovanje* iz koga su se izrodile i druge aktivnosti: 15. novembra 2002. godine organizovana je debata *Pozicija muzeja u razvoju kulturnog turizma*, a potom i serija novih seminara održanih tokom 2003. godine u Donjem Milanovcu i Beogradu.⁶³

Uz stručno-naučne rasprave, od velikog značaja je bila i nova izdavačka aktivnost. Već 2001. godine, u izdanju Balkan-kulta, izašla je knjiga *Država kulture – Individualni muzej*,⁶⁴ a sledeće godine, izdavačka kuća CLIO, u okviru edicije Marketing, objavila je i knjigu *Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznaniti*,⁶⁵ što je iniciralo pokretanje nove edicije Muzeji, u kojoj je, do kraja 2009. godine, izašlo pet naslova.⁶⁶ Reč je o prevodima sa stranih jezika, ali njihovo pojavljivanje je iniciralo i objavljivanje više knjiga domaćih autora.⁶⁷ Istovremeno, kao izdavač korisnih stručnih naslova veoma aktivno je postalo i obnovljeno Muzejsko društvo Srbije, prvo sa sveskama svojih sekcija, pre svega etnografske i istorijske, potom i sa zbornikom *Muzeji u Srbiji – započeto*

⁶² Videti na: www.ncd.matf.bg.ac.rs, pristup 10. oktobra 2009.

⁶³ www.zaprokul.org.rs/istrazivanja/reedukacija.html, pristup 10. oktobra 2009.

⁶⁴ Viesand A., *Država kulture – Individualni muzej*, Beograd 2001.

⁶⁵ Šola T., *Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznaniti*, Beograd 2002.

⁶⁶ Gerald M., Tomas F. i Lederer J., *Menadžment muzeja – umetnost i ekonomija*, Beograd 2002; Edson G., *Muzeji i etika*, Beograd 2003; Žilber K., *Muzej i publika*, Beograd 2005, Deloš B., *Virtuelni muzej*, Beograd 2006 i Gob A. i Druge N., *Muzeologija*, Beograd 2009.

⁶⁷ Kumović M., *Muzeji u Vojvodini (1847-1997) – kulturna politika i razvoj*, Novi Sad 2001; Milutinović J., *Humanistički pristup vaspitno-obrazovnoj ulozi muzeja*, Novi Sad 2003; Lazić B., *U svetu umetnosti - u svetu muzeja*, Valjevo 2004; Lazić B., *Ogledi iz muzeologije*, Valjevo 2004; Kumović M., *Muzeološko obrazovanje u Finskoj, Češkoj Republici i Srbiji i Crnoj Gori – komparativni pregled*, Novi Sad 2005; Gavrilović L.J., *Kultura u izlogu – ka novoj muzeologiji*, Beograd 2007; Krivošejev V., *Muzeji, publika, marketing – stalne muzejske postavke i Njegova Visost posetilac*, Valjevo 2009; Gavrilović L.J., *O politikama, identitetima i druge muzejske priče*, Beograd 2009.

putovanje,⁶⁸ da bi se 2008. godine obnovilo i časopisom *Muzeji*,⁶⁹ koji nastavlja tradiciju istoimenog glasila starog Muzejskog društva Srbije. Pored toga, obnovljen je i *Vesnik Vojnog muzeja*, jedna od najstarijih periodičnih publikacija naših muzeja, koja je potpuno zamrla tokom 90-tih.

Novi intenzitet stručnih diskusija i priloga počeo je da svoju nadogradnju dobija i u direktnim muzejskim aktivnostima, kako onim vezanim za raznovrsne inovativne muzejske programe, tako i u opsežnim investicijama na muzejskim objektima i osmišljavanju i realizaciji stalnih postavki. Posle decenije krize, koju je odlikovala pasivnost, ali i devastacija mnogih muzeja, muzejska scena Srbije je počela da oživljava. S jedne strane, od 2006. godine, prvo u Beogradu, a od 2007. godine i u celoj Srbiji, počinje da se organizuje popularna manifestacija Evropska noć muzeja, koju je, kroz inicijativu civilnog sektora, pokrenulo udruženje Produkcijaska grupa Noć muzeja na osnovu organizacionih prava dobijenih od francuske Direkcije za muzeje kao idejnog tvorca ove manifestacije.

U prethodnoj deceniji devastiran po mnogim aspektima, Narodni muzej Valjevo je 2007. godine, posle velikih višegodišnjih investicija, otvorio novu postavku, čemu su prethodili petogodišnji građevinski radovi.⁷⁰ Primer valjevskog muzeja nije bio usamljen. Posle dužih građevinskih intervencija i kompleksnih stručnih priprema u 2007. godini, nova postavka je otvorena i u Pedagoškom muzeju, dok je stara postavka Muzeja Jadra u Loznici doživela značajne, temeljne, promene. Te godine su privedene kraju i sve aktivnosti u muzejima u Kraljevu, Novom Pazaru i Požarevcu, da bi nove postavke bile zvanično otvorene tokom 2008. Dovođeni su i kompleksni građevinski radovi u muzeju u Prijepolju, čime je obezbeđen tehnički veoma savremen prostor za muzejske komunikacije, ali ne i stalna postavka. Građevinski radovi, kao preduslov budućim završnim stručnim aktivnostima, obavljani su u Muzeju nauke i tehnike u Beogradu i u muzejima u Užicu i Šapcu. Istovremeno, muzeji u Zrenjaninu i Somboru su nastavili radove na dopuni i osvežavanju nešto ranije otvorenih novih postavki, započete su aktivnosti na pripremi nove postavke u Smederevskoj Palanci i Požarevcu. Skoro istovremeno sa završetkom, privođenjem kraju ili početkom radova na brojnim po-

---

⁶⁸ *Muzeji u Srbiji: započeto putovanje* (priredili Gavrilović LJ. i Stojanović M.), Beograd 2008.

⁶⁹ *Muzeji* br. 1, Beograd, Muzejsko društvo Srbije, 2008 i *Muzeji* br. 2, Beograd 2009.

⁷⁰ Krivošejev V., *Ka novoj postavci – iskustveni putevi*, Zbornik radova sa stručnih skupova sekcije istoričara Muzejskog društva Srbije, sveska 6, Kraljevo 2008.

stojećim muzejima, opsežni i veoma ambiciozni radovi usmereni ka otvaranju za posetioce se obavljaju na različitim arheološkim lokalitetima, poput Gamzigrada kod Zaječara ili Viminacijuma kod Požarevca, a najavljuju se i muzeografska valorizacija spomenika kulture poput kule Nebojša u Beogradu i kule Nenadovića u Valjevu. Pored navedenih konkretnih aktivnosti, koje su završene, ili obavljane tokom 2007, u toj godini je, s različitim izvesnostima, najavljeno i nalaženje rešenja za probleme koje imaju Istorijski muzej Srbije i Muzej grada Beograda, kao i poslovi vezani za revitalizacije muzeja u Leskovcu, Kruševcu, Nišu, Knjaževcu, Pančevu, Vršcu...⁷¹

Na osnovu navedenog aktuelnog stanja, može se postaviti teza o naznakama početka *nove nacionalne ekspanzije muzeja*, kao znatno zakasnele reakcije na evropski i svetski „muzejski bum“. Međutim, indikativno je da uočeni i opisani pokazatelji napretka ostvarenog tokom prve decenije novoga veka predstavljaju direktnu samoinicijativu konkretnih subjekata koji, uz aktivnu međusektorsku i međuresornu saradnju, počinju da samostalno primenjuju savremena strateška rešenja i inovativne instrumente savremene kulturne politike. Stručni skupovi se i osmišljavaju i realizuju od strane Muzejskog društva i *ICOM-a*, koji su udruženja građana, kao i Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka, kao nezavisnog pravnog subjekta. Knjige i časopisi su takođe izdanja Muzejskog društva, pojedinih muzeja i privatnih izdavačkih kuća. Do različitih intervencija po muzejima dolazi nakon pojedinačnih samoinicijativa iz samih ustanova ili lokalnih uprava, a njihov broj je, u odnosu na ukupan broj muzejskih institucija, ipak mali. Iza manifestacije Noć muzeja stoji privatna agencija, iza internet foruma Muzej pojedinac, a iza uspeha pojedinih muzejskih institucija – osmišljena politika njihovog menadžmenta. Istina, neke od ovih aktivnosti su imale i značajnu finansijsku, ponekad i logističku podršku Ministarstva kulture, ali trajnih inicijativa sa te strane nije bilo, bar ne opštih, sistematskih, kontinuiranih, strateških... Naročito indikativan pokazatelj opšteg stanja predstavlja činjenica da tokom prve decenije dvadesetog veka, i pored uočenih pojačanih aktivnosti, nije bilo otvaranja novih muzeja u opštinama i gradovima Srbije, što se dešavalo čak i tokom 90-tih godina, tako da i dalje 125 opština (72% teritorije Srbije) nema svoje muzeje.

---

⁷¹ Navedeni spisak muzejskih institucija koje su završile, privedle kraju, započele ili najavile obimne investicione i stručne aktivnosti je načinjen na osnovu direktnog uvida autora, ali i sistematskog praćenja informacija na muzejskim forumima <http://groups.yahoo.com/group/muzej> i <http://groups.yahoo.com/group/muzejpress>, na portalu www.seecult.org kao i posredstvom portala www.naslovi.net (upitom: *muzej*).

Istina, nove naznake drugačijeg odnosa, pojačanog interesovanja i početka strateškog delovanja države se mogu prepoznati u vezi sa organizovanjem skupa *Kulturna politika u oblasti kulturnog nasleđa i transformacija institucija*, koji je, u organizaciji resornog ministarstva održan u Beogradu 22. i 23. maja 2009. godine. Na njemu je usvojeno deset smernica (*Deset zapovesti o kulturnoj baštini*) za dalje delovanje u pravcu revitalizacije i modernizacije ustanova zaštite kulturne baštine.⁷² Ovaj skup bi mogao da predstavlja dodatni impuls revitalizaciji, razvoju i modernizaciji muzeja, nastavljajući smerom određenim u Kruševcu, sedam i po godina ranije, pod uslovom da zacrtane smernice ne ostanu deklarativne. Međutim, na deklarativnost, bar početnu, može da ukaže činjenica da je upravo u vreme organizovanja navedenog skupa, rebalansom državnog budžeta⁷³ drastično smanjen budžet Ministarstva kulture, i to najviše za stavke namenjene zaštiti kulturne baštine, kao i da je počela primena, istina privremena, odredbi koje su nalagale da muzeji, kao i drugi samostalni budžetski korisnici, svakog meseca 40% svih sredstava ostvarenih kao sopstveni prihod, uplate u državni trezor. To je, s jedne strane sredstva kalkulirana za projekte, sa precizno određenim troškovnikom, činilo više nego nedovoljnim,⁷⁴ a s druge strane je otvorilo i mogućnost da ustanove koje su uspešne u sticanju sopstvenih prihoda država ne samo kažnjava, već od njih čini i gubitaše, ako se ima u vidu da je navedena zakonska odredba nametala da se uplaćuju prihodi a ne profit.⁷⁵

⁷² www.kultura.gov.rs/?jez=sc&p=4318, pristup 9. juna 2010.

⁷³ *Zakon o rebalansu budžeta republike Srbije za 2009. godinu* Službeni glasnik RS, br. 31/09.

⁷⁴ Primera radi, Muzejsko društvo Srbije je tokom 2009. godine od Ministarstva kulture dobilo sredstva za realizaciju edukativne tribine o radu sa posetiocima sa posebnim potrebama. Strateški partner u organizaciji je bio Etnografski muzej i prilikom pripreme finansijskog plana precizno su isplanirana sredstva troškova ove ustanove, međutim, ona nisu mogla da budu uplaćena na račun Muzeja, jer bi striktnom primenom navedenog propisa bila tretirana kao ostvareni sopstveni prihod od koga 40% mora da se uplati državnom trezoru, tako da bi preostala suma bila nedovoljna za pokrivanje brižljivo planiranih troškova.

⁷⁵ Prosta računica ukazuje na sledeće: muzej koji jedan suvenir uzme na komisionu prodaju po vrednosti od 100 dinara i prodaje ga po 200 dinara na gubitku je za 17 dinara, jer po ostvarenoj prodaji 100 dinara mora da uplati komisionaru, 37 državi na ime poreza za dodatnu vrednost a 80 dinara opet državi na osnovu navedenog zakonskog stava (jer prihod, a on se, po slovu zakona, „oglobljuje“ je bio 200 dinara). Ako se u obzir uzme da muzej može da plaća zakup i materijalne troškove prostora koji je mogao da iznajmi van svog objekta, kao i platu prodavcu, koji ne bi trebao da bude na budžetu, manjak je i znatno veći, u tolikoj meri da ovakve poželjne aktivnosti u potpunosti onemogućuje.

Izostanak državne, systemske podrške inicijativama revitalizacije i modernizacije muzeja u Srbiji je najvidljiviji sa aspekta zakonodavne delatnosti. Uočene pozitivne promene u svakodnevnoj praksi nije pratila i zakonodavna aktivnost, tako da se, na početku druge decenije 21. veka, rad muzeja i dalje zasniva na zakonskim aktima donetim tokom prve polovine devedesetih godina. Tokom prve decenije novog stoleća, stalni i potpuni diskontinuitet partijskog uticaja u Ministarstvu kulture (u sedmogodišnjem periodu 2001-2008. smenila su se četiri ministra kulture, a sa njima i celokupni administrativni aparati) onemogućio je donošenje zakona koji bi se odnosili na kulturnu delatnost. Posle svakih izbora, zakonodavne aktivnosti su počinjane od početka, sa istim koracima koji su već sprovedeni u prethodnom periodu. Tako su tri puta (2001, 2005. i 2007) pokretane aktivnosti na izradi novog, celovitog Zakona o kulturnim dobrima, da bi se potom promenio stav i od početka je započet rad na izradi zasebnih zakona o delatnosti muzeja, arhiva i zavoda za zaštitu spomenika kulture. Istovremeno se, uvek od početka, počinjalo sa procedurom donošenja još 2002. godine pripremljene prve verzije Zakona o kulturi, koji je, za razliku od prethodnih, ipak usvojen u septembru 2009. godine a počeo da se primenjuje od marta 2010, s tim što praktični rezultati njegove primene, kao i primene drugih zakona koji bi trebali da ga prate, predstavljaju temu za buduća istraživanja, ali već sada ukazuju da ovaj zakonski instrument nema mogućnosti da, bez drugih, novih, a nedostajućih zakona uzrokuje iščekivane promene.

Kao što je na početku devedesetih drastična promena zakona dovela do potpunog diskontinuiteta i onemogućila tranzicione procese, tako je sada neprimenjivanje ovog instrumenta tranzicione procese uvelo u lavirint izazvan neusaglašenim pojedinačnim težnjama i sistemskim nemogućnostima.

LITERATURA:

- Andrejević Kun N., *Zadaci muzeja u novim društvenim uslovima u našoj zemlji*, *Muzeji* br. 1, Beograd 1948
Benderać Lj., *Muzeji Srbije*, Beograd 2000.
Bilten Zajednice muzeja Srbije br. 1, Beograd 1971.
Bilten Zajednice muzeja Srbije br. 2, Beograd 1972.
Deloš B., *Virtualni muzej*, Beograd 2006.
Dimić Lj., *Agitprop kultura, – agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, Beograd 1988.
Dobronić L., *Prikaz povjesti u zavičajnim muzejima*, *Muzeji – organ srpskog muzejskog društva*, br. 7, Beograd 1952.
Đukić V., *Država i kultura - studije savremene kulturne politike*, Beograd 2010.

- Dukić Dojčinović V., *Tranzicione kulturne politike – konfuzije i dileme*, Beograd 2003.
- Đurić V., Uloga muzeja i muzejskih radnika u našoj zemlji, *Muzeji* br. 2, Beograd 1949.
- Edson G., *Muzeji i etika*, Beograd 2003.
- Gavrilović Lj., *Kultura u izlogu – ka novoj muzeologiji*, Beograd 2007.
- Gavrilović Lj., *O politikama, identitetima i druge muzejske priče*, Beograd 2009.
- Gob A. i Druge N., *Muzeologija*, Beograd 2009.
- Han V., Regionalni i lokalni muzeji kompleksnog tipa u Jugoslaviji, *Muzeji* br. 14, Beograd, Savez muzejskih društava Jugoslavije, 1962.
- Hasanagić E., Povodom predloga petogodišnjeg razvoja muzeja u Srbiji 1971-1975, *Bilten Zajednice muzeja Srbije* br. 1, Beograd 1971.
- Jeremić B., *Valjevski muzej 1951-1961*, Valjevo 1982.
- Jovanović M., *Muzeologija i zaštita spomenika kulture*, Beograd 1994.
- Krivošejev V., *Muzeji, publika, marketing – stalne muzejske postavke i Njegova Visost posetilac*, Valjevo 2009.
- Krivošejev V., Ka novoj postavci – iskustveni putevi, *Zbornik radova sa stručnih skupova sekcije istoričara Muzejskog društva Srbije*, sveska 6, Kraljevo, Muzejsko društvo Srbije i Narodni muzej Kraljevo, 2008.
- Kultura* - časopis za teoriju u sociologiju kulture i kulturnu politiku, broj 41, Beograd, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 1978.
- Kumović M., *Muzeološko obrazovanje u Finskoj, Češkoj Republici i Srbiji i Crnoj Gori – komparativni pregled*, Novi Sad 2005.
- Kumović M., *Muzeji u Vojvodini (1947-1997)*, Novi Sad 2001.
- Lazić B., *U svetu umetnosti - u svetu muzeja*, Valjevo 2004.
- Lazić B., *Ogledi iz muzeologije*, Valjevo 2004.
- Mat G., Flac T. i Lederer J., *Menadžment muzeja – umetnost i ekonomija*, Beograd 2002.
- Milutinović J., *Humanistički pristup vaspitno-obrazovnoj ulozi muzeja*, Novi Sad 2003.
- Močanin F., Muzeji i njihov pravni položaj, *Muzeji* br. 15, Beograd 1962.
- Muzeji Jugoslavije, Beograd, Savez muzejskih društava Jugoslavije, 1962.
- Muzeji u Srbiji: započeto putovanje* (priredili Gavrilović LJ. i Stojanović M.), Beograd 2008.
- Nikolić M., Neka pitanja samoupravljanja, formiranja i raspodele dohodaka u muzejima, *Muzeji* br. 15, Beograd 1962.
- Pašić F., *Vukovi sabori 1933-2008*, Loznica 2008.
- Reorganizacija naših muzeja, *Muzeji*, br 3-4, Beograd, Muzejsko društvo Srbije, 1949.
- Andreas V., *Država kulture – Individualni muzej*, Beograd 2001.
- Šola T., Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznaniti, Beograd 2002.
-

Žilber K., Muzej i publika, Beograd 2005.

WEBOGRAFIJA:

- Internet prezentacija Narodnog muzeja: www.narodnimuzej.rs, pristup 10. septembra 2009
- Internet prezentacija Vojnog muzeja: www.muzej.mod.gov.rs, pristup 10. septembra 2009
- Internet prezentacija Prirodnjačkog muzeja: www.nhmbco.rs, pristup 10. septembra 2009,
- Internet prezentacija Pedagoškog muzeja: www.pedagoskimuzej.org.rs, pristup 10. septembra 2009.
- Internet prezentacija Etnografskog muzeja: www.etnografskimuzej.rs, pristup 10. septembra 2009
- Internet prezentacija Nacionalnog centra za digitalizaciju kulturne baštine www.ncd.matf.bg.ac.rs pristup 10. oktobra 2009
- Internet prezentacija Muzejskog društva Srbije, www.mdsrbija.org. pristup 10. oktobra 2009
- Internet prezentacija Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka, www.zaprokul.org.rs, pristup 10. oktobra 2009
- Internet prezentacija Ministarstva kulture Srbije, www.kultura.gov.rs, pristup 9. juna 2010
- Internet prezentacija Požarevca: www.pozarevac.rs, pristup 12. septembra 2009

PRAVNA REGULATIVA:

- Zakon o pribiranju, čuvanju i raspodeli knjiga i drugih kulturno-naučnih predmeta, Službeni list 36/1945.
- Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnjačkih retkosti, Službeni list 54/1945.
- Zakon o upravljanju kulturno-prosvetnim, umetničkim i naučnim ustanovama, Službeni glasnik 57/1955.
- Zakon o društvenim delatnostima, Službeni glasnik RS, 1/90 i 21/90.
- Zakon o ostvarivanju posebnog društvenog interesa u oblasti kulture, Službeni glasnik, 46/1986.
- Zakon o delatnostima od opšteg interesa u oblasti kulture, Službeni glasnik, 49/1992.
- Zakon o fondovima za finansiranje kulture, Službeni glasnik, 6/1990
- Zakon o kulturnim dobrima, Službeni glasnik, 6/1990.
- Zakon o javnim službama, Službeni glasnik, 42/1991.
- Zakon o kulturnim dobrima, Službeni glasnik, 71/1994.
- Zakon o rebalansu budžeta republike Srbije za 2009. godinu Službeni glasnik, 31/09.
- Pravilnik o primeni Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnjačkih retkosti, Službeni list 88/1945.
- Odluka Nacionalnog komiteta oslobođene Jugoslavije o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina, Službeni list 10/1945.

Prvi program za polaganje stručnih ispita za zvanje kustosa pedagoga i propagande, Bilten Zajednice muzeja Srbije br. 3, Beograd, Zajednica muzeja Srbije, 1975.

Statut Zajednice muzeja Srbije, Bilten Zajednice muzeja Srbije, br. 1, Beograd 1971.

Vladimir Krivošejev

National Museum in Valjevo

MUSEUM POLICY IN SERBIA: FORMATION, CRISIS AND A NEW BEGINNING

Abstract

Since the foundation of the Museum of Serbia 1844, a century and a half passed, filled with constant changes conditioned by the discontinuity of the political status of Serbia that directly affected the historical development of cultural policy, and consequently the development of museums, museum activities and museum network. The aim of this work is to present the historical development of museums in Serbia in relation to current models of cultural policy. After a chapter with a chronological overview of the origin and development of the first museums in the territory of Serbia, follows a part showing the expansion of museums that occurred in the first decades after World War II, which had its ideological imperatives. Then a period of stagnation came, as a prelude to the crisis of the museum during the 1990s, which was among the elements of general crisis. The final chapter points out the dilemmas of a new beginning in the development of the museum in the first decade of the 21st century. This work basically presents a kind of summary of the chapter Museum Policy in Serbia - a historical overview of the author's doctoral dissertation „Management of Regional Museums in Serbia“, with special emphasis on the organization of cultural tourism potentials (dissertation in preparation, reported at the Faculty of Drama Arts, University of Art, Belgrade, supervisor. Prof. Dr Vesna Đukić).

Key words: *museum, museology, history, cultural policies*